

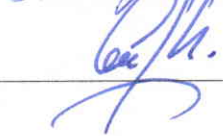
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор
 Юрій КОТЛЯР
« 12 » серпня 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»

Спеціальність 014 «Середня освіта»
Спеціалізація 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Розробник		Інна ПІДБЕРЕЗНИХ
Завідувач кафедри розробника		Ірина МІРОНОВА
Завідувач кафедри спеціальності		Ірина МІРОНОВА
Гарант освітньої програми		Інна ПІДБЕРЕЗНИХ
Декан ФПН		Анастасія ХМЕЛЬ
В.о. директора НН ІПО		Катерина ЗУБ
Начальник НМВ		Сергій ШКІРЧАК

Миколаїв – 2024 рік

ВСТУП

Вивчення освітнього компоненту «Актуальні проблеми теорії держави і права» впроваджено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра за спеціальністю 014 «Середня освіта» предметної спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)».

Теорія держави і права виконує роль як енциклопедії права, так і соціології та філософії права, оскільки вивчає не якусь окрему галузь, напрям державного чи правового буття, а досліджує загальні специфічні закономірності розвитку держави і права, аналізуючи їх в цілому, в їх взаємозв'язку. Теорія держави і права ґрунтується на пізнанні цих соціальних феноменів в історичній видозміні, порівнюючи загальні та специфічні закономірності державно-правових явищ світу.

Основне завдання актуальних проблем теорії держави і права полягає у розкритті загальних понять, категорій та дефініцій теорії держави і права, яка є базовою загальнотеоретичною дисципліною в системі юридичних наук. Теорія держави і права надає найбільш повне та узагальнююче уявлення про державно-правові явища і процеси та є базою для вивчення галузевих юридичних наук.

Нагальні проблеми демократизації суспільства, в якому основною соціальною цінністю є особа, формування громадянського суспільства вимагають теоретичного осмислення як основних тенденцій розвитку суспільства, так і пошуків можливих шляхів їх практичної реалізації.

Предмет навчальної дисципліни – правові відносини, які виникають у сфері функціонування державних інститутів, правові відносини між державними органами, фізичними та юридичними особами, а також об'єктивні властивості держави і права, основні та загальні закономірності виникнення, розвитку і функціонування державних і правових явищ.

Науковою базою навчальної дисципліни «Актуальні проблеми теорії держави і права» є здобутки вітчизняної та світової історико-правової думки та пов'язані з нею новітні досягнення природничих та гуманітарних наук, філософські проблеми права.

В умовах становлення правової держави важливе значення набувають формування, розвиток і закріплення нового юридичного мислення, високого професіоналізму, загальної і правової культури, почуття законності і справедливості.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показника	Характеристика дисципліни	
Найменування дисципліни	Актуальні проблеми теорії держави і права	
Спеціальність	014 «Середня освіта»	
Предметна спеціальність	014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»	
Освітня програма	Середня освіта (Історія та громадянська освіта. Правознавство)	
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)	
Статус дисципліни	нормативна	
Курс навчання	5	
Навчальний рік	2024-2025 н.р.	
Номер(и) семестрів (триместрів):	Денна форма	Заочна форма
	9	13, 14
Загальна кількість кредитів ЄКТС/годин	4,5 кредитів / 135 години	
Структура курсу:	Денна форма	Заочна форма

– лекції	30 годин	4 години
– семінарські заняття	30 години	12 години
– годин самостійної роботи здобувачів	75 годин	119 годин
Відсоток аудиторного навантаження	44%	12%
Мова викладання	українська	
Форма підсумкового контролю	залік	

2. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

2.1. Місце навчальної дисципліни в освітній програмі

Програма дисципліни «Актуальні проблеми теорії держави і права» відповідає вимогам освітньої програми щодо системи знань, вмінь та рівня їхньої сформованості, що має забезпечити набуття здобувачем вищої освіти особистісно-професійних якостей.

Контроль за роботою здобувачів вищої освіти здійснюється шляхом складання заліку. Оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти проводиться відповідно до шкали оцінювання.

Мета вивчення навчальної дисципліни полягає у глибокому усвідомленні слухачами сутності, призначення і функцій держави і права, їх ролі і місця в системі правового регулювання; в умінні проводити аналіз історії і розвитку держави і права, історичних традицій їх формування; у критичному осмисленні позитивного і негативного досвіду правового регулювання, юридичної діяльності, реалізації, застосування, тлумачення норм права; а також має сприяти формуванню у слухачів юридичного мислення, політичної правової культури, зацікавленості їх у поглибленні і розширенні правознавчого світогляду, патріотизму, національної самосвідомості тощо; набуттю слухачами навичок роботи з джерелами права та вмінь користуватися ними у практичній діяльності, підвищенню їх інтелектуального рівня, розумінню сучасних проблем людського буття на підставі гуманітарних ціннісних орієнтацій.

Основними **завданнями** вивчення навчальної дисципліни є:

- ознайомити студентів із найбільш важливими закономірностями виникнення та тенденціями розвитку права і держави, їх структурно-функціональними характеристиками, сформувати загальнотеоретичні уявлення про державно-правову дійсність;
- сформувати у студентів універсальний юридичний понятійнокатегоріальний апарат, необхідний для подальшого вивчення юридичних навчальних дисциплін вітчизняного й міжнародного права та майбутньої професійної діяльності;
- навчити студентів практичним навичкам інтерпретації і застосування правових норм та принципів національного і міжнародного права, аналізу нормативно-правових та міжнародно-правових договорів;
- освоєння способів юридичного тлумачення, які використовуються під час здійснення професійних обов'язків юриста, а також у науковій діяльності.

Розроблена програма відповідає освітній програмі та орієнтована на **формування компетентностей**:

Інтегральна компетентність. Здатність вирішувати складні задачі, проблеми в галузі освіти, що передбачає здійснення інновацій та/або проведення педагогічних досліджень і характеризується комплексністю і невизначеністю педагогічних умов організації освітньо-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти.

Загальні компетентності (ЗК)

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Здатність використовувати цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології у професійній діяльності.

ЗК4. Здатність виявляти та вирішувати проблеми у сфері професійної діяльності, бути критичним і самокритичним.

ЗК5. Здатність генерувати нові ідеї (креативність) та приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність здійснювати науково-педагогічні дослідження, прогнозувати та презентувати їх результати.

ЗК8. Письмове й усне професійне спілкування державною мовою, вміння використовувати знання другої (іноземної) мови для навчальної та наукової діяльності.

ЗК9. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності української та громадянської ідентичності, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

Компетентності спеціальності: фахові (ФК), предметні (ПК)

ФК1. Здатність до поглиблення знань і розуміння предметної області та професійної діяльності.

ФК2. Здатність використовувати інновації у професійній діяльності.

ФК3. Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності і визначати потреби, перспективи та наявні ресурси для професійного розвитку впродовж життя.

ФК4. Здатність до моделювання змісту навчання, формування в учнів ключових компетентностей та здійснення інтегрованого навчання.

ФК5. Здатність використовувати ефективні шляхи мотивації учнів до саморозвитку, спрямовувати їх на прогрес і формувати у них обґрунтовану позитивну самооцінку.

ФК6. Здатність до конструктивної та безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу, забезпечувати функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

ФК7. Здатність формувати в учнів культуру академічної доброчесності та дотримуватися її принципів у власній професійній діяльності.

ФК8. Здатність працювати у міжнародному контексті і реалізовувати спільні проєкти предметної області з європейськими та євроатлантичними інституціями.

ПК1. Знати закони наукового, соціального і професійного мислення, володіння комплексним, інтеграційним, історичним, динамічним, ситуаційним, системним підходами до наукового аналізу, здатність практично послуговуватись методами історичного дослідження.

ПК2. Вміти визначати та застосовувати теоретичні поняття, положення, концепції для аналізу й пояснень історичних фактів, явищ, процесів, використовувати комплекс наукових дефініцій для вирішення науково-практичних завдань.

ПК3. Знати та розуміти наукові основи певної тематичної області, методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому контекстах.

ПК4. Оволодіння основними історичними концепціями, поняттями, судженнями; здатність критично оцінювати результати наукових досліджень, висувати гіпотези, вибудовувати моделі процесів і явищ української та всесвітньої історії.

ПК5. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учасника освітнього процесу, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

ПК6. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності.

ПК7. Прагнення до саморозвитку та самовдосконалення у науково-педагогічній діяльності, обізнаність у власних силах, здатність до рефлексії та самоаналізу.

ПК8. Виявляти знання та розуміння наукових основ певної тематичної області, методології дослідження історичного процесу у національному, європейському та світовому

контекстах та вміти моделювати їх у зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання.

ПК9. Здатність до соціальної комунікації; розуміння та сприйняття принципів толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти.

2.2. Очікувані результати навчання

Згідно з вимогами освітньої програми, здобувачі вищої освіти у результаті вивчення навчальної дисципліни повинні **знати**:

- основи методології пізнання державно-правових явищ;
- основні закономірності процесу виникнення держави та права;
- основні підходи до типології держав та їх властивості; призначення, види функцій та форми держави;
- сучасні підходи до праворозуміння; призначення та функції права; види форм (джерел) права;
- поняття, структуру та види норм права;
- співвідношення системи права та системи законодавства;
- поняття, ознаки та види правових відносин та інші загальнотеоретичні поняття.

Групові заняття та самостійна робота повинні сформувати **уміння**:

- вільно використовувати основні наукові конструкції теорії держави та права, правильно застосовувати їх при оцінюванні конкретних ситуацій;
- орієнтуватися в джерелах права;
- адекватно тлумачити норми права та аналізувати їх структуру;
- визначати склад та зміст правових відносин, відрізняти їх від інших видів суспільних відносин;
- правильно реалізовувати норми права в різних професійних ситуаціях;
- виконувати на практиці вимоги законності та правопорядку тощо.

Відповідно до освітньої програми очікувані **результати навчання** включають:

загально-предметні (РН), фахові (ПРН)

РН1. Демонструє вміння застосовувати знання з психології, педагогіки, історії, громадянської освіти, основ правознавства у практичних ситуаціях здійснення освітньої діяльності, поглиблює знання з предметної області.

РН2. Демонструє вміння використовувати цифрові освітні ресурси, інформаційні та комунікаційні технології для пошуку, обробки та обміну інформацією у професійній діяльності, презентації власних та спільних результатів, реалізації дистанційного та змішаного навчання тощо.

РН4. Формулює наявні проблеми у сфері освітньої діяльності, демонструє навички їх критичного аналізу, генерує нові ідеї, аргументує можливі шляхи їх вирішення та критично оцінює їх спроможність.

РН9. Демонструє уміння класифікувати, упорядковувати і узагальнювати навчальний матеріал відповідно до умов освітнього процесу, потреб формування ключових компетентностей та інтегрованого навчання.

РН12. Знає та дотримується умов функціонування безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

РН13. Демонструє здатність діяти автономно і в команді.

РН14. Демонструє дотримання культури академічної доброчесності у власній діяльності та демонструє вміння формувати її в учнів.

РН15. Демонструє знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної

правової держави у професійній, громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.

ПРН16. *Інтегрує* знання основ теорії держави і права, публічного, приватного права у професійну діяльність, *проектує* знання з основ правознавства на історичні події, процеси та явища сьогодення.

ПРН1. Застосовувати наукову критику до аналізу поглядів дослідників минулого, робити власні узагальнення щодо теоретичного і методичного рівня наукових праць з історії.

ПРН2. Знати і розуміти зміст основних напрямів і шкіл сучасної історичної науки, головних проблем у розвитку історіографії, основні аспекти теоретико-методологічного дискурсу усно історичних досліджень у просторі конструювання минулого.

ПРН3. Характеризувати існуючі парадигми історії української державності, її обумовленість та соціодинаміку на тлі світових державотворчих процесів.

ПРН4. Аналізувати правові та інституціональні виміри співробітництва України та ЄС, виявляти перспективи та наслідки сучасних інтеграційних процесів і місця в них України.

ПРН5. Орієнтуватися в міжнародному політичному житті, геополітичній обстановці, аналізувати суспільні явища й узагальнювати політичний досвід.

ПРН6. Здійснювати різні види планування освітнього процесу на різних етапах залежно від поставленої мети, індивідуальних особливостей учнів, особливостей діяльності закладу освіти.

ПРН7. Застосовувати для забезпечення суб'єкт-суб'єктного підходу в педагогічній діяльності навички координації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів, підтримування їх прагнення до саморозвитку, розкриття їх здібностей і пізнавальних можливостей.

ПРН8. Критично оцінювати достовірність, надійність інформаційних джерел, вплив інформації на свідомість і розвиток всіх учасників освітнього процесу, на прийняття рішень.

ПРН9. Використовувати безпечне освітнє електронне (цифрове) освітнє середовище для організації та управління освітнім процесом (у тому числі під час дистанційного навчання), організації групової взаємодії, зворотного зв'язку, спільного створення електронних (цифрових) освітніх ресурсів

ПРН10. Визначати оптимальні зміст і форми професійного розвитку, критерії результативності власного навчання, працювати над саморозвитком та самовдосконаленням, активно долучатися до діяльності професійних спільнот.

ПРН11. Застосовувати в педагогічній діяльності наукові методи пізнання, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати та інтерпретувати результати, створювати моделі та вивчати їхню дієвість.

ПРН12. Здатність до соціальної взаємодії, займати активну громадянську позицію та робити усвідомлений вибір в умовах сучасного політичного плюралізму.

ПРН13. Здатність до практичного застосування нових ідей, пропозицій, освітніх практик з метою цілеспрямованого вдосконалення, безперервного і самоорганізованого навчання.

ПРН14. Здатність до співпраці та інтеграції в прагненні до мети спільно з іншими людьми, відомствами, організаціями, активної участі у командній роботі, безвідносно до фонових знань та бачень визначених завдань.

ПРН15. Здатність працювати результативно в групах, щоб локалізувати, отримати та опрацювати дані для вирішення завдання дослідження та брати відповідальність за організацію періодів роботи.

3. Програма навчальної дисципліни

3.1. Денна форма навчання

№	Теми	Лекції	Семінарські	Самостійна робота
1	Тема 1. Актуальні проблеми теорії держави та права: предмет, методи і функції.	2	2	5
2	Тема 2. Походження, соціальна природа і причини виникнення держави.	2	2	5
3	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції.	2	2	5
4	Тема 4. Форма держави: поняття і структура.	2	2	5
5	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні.	2	2	5
6	Тема 6. Громадянське суспільство та політична система суспільства. Демократія як форма розвитку цивілізації. Людина, її праврвий статус, права та свободи людини.	2	2	5
7	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права.	2	2	5
8	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми.	2	2	5
9	Тема 9. Джерела (форми) права.	2	2	5
10	Тема 10. Правотворчість. Система права і система законодавства.	2	2	5
11	Тема 11. Правова система: поняття, структура та класифікація.	2	2	5
12	Тема 12. Правові відносини.	2	2	5
13	Тема 13. Реалізація правових норм та правозастосування. Тлумачення норм права.	2	2	5
14	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність.	2	2	5
15	Тема 15. Правосвідомість і правова культура. Законність і правопорядок, державна дисципліна.	2	2	5
	Всього за курсом	30	30	75

3.2. Заочна форма навчання

	Теми	Лекції	Семінарські	Самостійна робота
1	Тема 1. Актуальні проблеми теорії держави та права: предмет, методи і функції.	-	-	8
2	Тема 2. Походження, соціальна природа і причини виникнення держави.	-	-	8
3	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції.	2	-	8
4	Тема 4. Форма держави: поняття і структура.	-	2	8
5	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні.	-	2	8
6	Тема 6. Громадянське суспільство та політична система суспільства. Демократія як форма розвитку цивілізації. Людина, її праврвий статус,	-	-	8

	права та свободи людини.			
7	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права.	2	-	8
8	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми.	-	2	8
9	Тема 9. Джерела (форми) права.	-	2	8
10	Тема 10. Правотворчість. Система права і система законодавства.	-	-	8
11	Тема 11. Правова система: поняття, структура та класифікація.	-	-	8
12	Тема 12. Правові відносини.	-	2	8
13	Тема 13. Реалізація правових норм та правозастосування. Тлумачення норм права.	-	-	8
14	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність.	-	2	8
15	Тема 15. Правосвідомість і правова культура. Законність і правопорядок, державна дисципліна.	-	-	7
	Всього за курсом	4	12	119

4. Зміст навчальної дисципліни

Денна форма

4.1. План лекцій

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Теорія держави та права: предмет, методи і функції. Предмет теорії держави і права. Функції теорії держави і права. Методологія теорії держави і права. Теорія держави і права в системі юридичних наук.
2	Тема 2. Походження, соціальна природа і причини виникнення держави. Основні закономірності виникнення держави в умовах первісного суспільства. Ознаки держави, що відрізняють її від самоврядування первісної общини. Основні теорії походження держави. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
3	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції. Поняття держави та державної влади, її відмінність від інших суспільних утворень. Ознаки та сутність держави. Державний суверенітет: поняття та ознаки. Співвідношення державного, народного та національного суверенітету. Поняття функцій держави, їх класифікація та загальна характеристика. Типологія держав та їх класифікація.
4	Тема 4. Форма держави: поняття і структура. Форма державного правління: поняття та види. Форма державного устрою: поняття та види. Державний режим: поняття та його видова характеристика.
5	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні. Поняття механізму держави. Поняття апарату держави та його ознаки. Загальна характеристика гілок влади. Державна служба. Державний службовець і посадова особа.
6	Тема 6. Громадянське суспільство та політична система суспільства. Демократія як форма розвитку цивілізації. Людина, її правовий статус, права та свободи людини. Поняття політичної системи суспільства. Держава і партії у політичній системі суспільства. Громадянське суспільство: поняття та елементи. Поняття і ознаки демократії. Форми та інститути демократії. Демократія і самоврядування. Основні теорії демократії. Україна як правова та соціальна держава. Правовий статус особи: поняття, види. Становлення ідеї прав людини. Три покоління прав людини. Основоположні права і свободи людини: поняття, ознаки. Класифікація основних прав людини. Гарантії прав людини. Міжнародні гарантії прав людини. Європейська система захисту прав людини. Основні обов'язки людини і громадянина.

7	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права. Праворозуміння та його типи на основі панівних підходів до сутності права. Поняття та загальна характеристика природно-правової концепції права. Поняття та загальна характеристика позитивно-правової концепції права. Соціологічна та психологічна концепція праворозуміння. Інтегративна концепція праворозуміння. Право: поняття, ознаки, сутність. Принципи права. Функції права.
8	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми. Нормативне та ненормативне регулювання суспільних відносин. Місце норми права в системі соціальних норм. Загальна характеристика та структура норми права. Види норм права та способи їх викладу.
9	Тема 9. Джерела (форми) права. Поняття джерела (форми) права. Нормативно-правовий договір. Нормативно-правовий акт (НПА). Правовий звичай і правовий прецедент. Інші джерела (форми) права.
10	Тема 10. Правотворчість. Система права і система законодавства. Правотворчість як особливий вид юридичної діяльності. Види правотворчості. Поняття та стадії правотворчого процесу. Процес систематизації законодавства та його значення. Загальна характеристика системи права. Система права та система законодавства (система джерел права), їх співвідношення. Сучасна система права України.
11	Тема 11. Правова система: поняття, структура та класифікація. Поняття та структура правової системи Поняття «правова система» не тотожна поняттю «система права». Система права входить до правової системи. Загальна характеристика правових систем сучасності. Становлення та розвиток правової системи України.
12	Тема 12. Правові відносини. Поняття, ознаки та види правовідносин. Структура та зміст правовідносин. Суб'єкти правовідносин, їх види. Правосуб'єктність. Поняття і види об'єктів правових відносин. Юридичний факт, його поняття, ознаки і види.
13	Тема 13. Реалізація правових норм та правозастосування. Тлумачення норм права. Реалізація правових норм. Застосування норм права як особлива форма його реалізації. Стадії правозастосування. Основні вимоги до правильного застосування норм права. Прогалини в праві та способи їх усунення. Поняття та об'єктивна необхідність тлумачення норм права. Способи тлумачення норм права. Види тлумачення правових норм. Правотлумачний акт (інтерпретаційно-правовий акт або акт тлумачення норм права) акти та їх види.
14	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність. Поняття, ознаки, мотиви та види правомірної поведінки. Поняття правопорушення, його ознаки. Юридичний склад правопорушення. Класифікація правопорушень. Причини виникнення правопорушень. Юридична відповідальність: її поняття та ознаки. Мета, функції та загальні принципи юридичної відповідальності. Види юридичної відповідальності. Підстави притягнення та звільнення від юридичної відповідальності.
15	Тема 15. Правосвідомість і правова культура. Законність і правопорядок, державна дисципліна. Поняття, структура та функції правосвідомості. Поняття та види деформації правосвідомості. Правовий нігілізм. Поняття правової культури. Правова культура особи. Види та форми правових культур. Правова культура суспільства. Правова субкультура і правова контркультура. Законність: поняття, види та принципи. Структура та гарантії законності. Правопорядок: поняття, функції та принципи. Державна дисципліна.

4.2. План семінарських занять

№	Тема заняття / план
1	Тема 1. Теорія держави та права: предмет, методи і функції. Як пов'язаний об'єкт і предмет теорії держави і права? Як співвідноситься предмет і метод теорії держави і права? Яке співвідношення методів і функцій теорії держави та права? Яку основну функцію виконує теорія держави і права щодо інших наук? Яке значення має методологія у вивченні держави і права? Контрольний тест.
2	Тема 2. Походження, соціальна природа і причини виникнення держави. Які передумови виникнення держави? Сформулюйте поняття та охарактеризуйте основні ознаки держави. Охарактеризуйте поняття «соціальна сутність держави». Яке значення має організованість суспільних відносин і в яких формах вона існує? Назвіть відмінності між східним і західним шляхом виникнення держави. Назвіть особливості економіки первісного суспільства. Дайте характеристику основних теорій походження держави. Дайте характеристику регулювання суспільних відносин у період первіснообщинного ладу. Контрольний тест.
3	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції. Які існують основні підходи до розуміння сутності держави? Які є види влади і яке значення в суспільстві має влада? Що таке публічна влада і чим вона відрізняється від інших форм влади? Розкрийте поняття державного суверенітету. Що таке суверенітет народу та нації? Яке соціальне призначення держави? Чим характеризуються функції держави? Якими формами і методами здійснюються функції держави. Що являє собою типологія держави і для чого вона потрібна? Які основні недоліки і переваги формаційного підходу до типології держав? Як співвідносяться формаційний і цивілізаційний підхід типології держави? Контрольний тест.
4	Тема 4. Форма держави: поняття і структура. Які основні ознаки монархії? Які основні ознаки республіканської форми правління? Які основні відмінності між монархіями і республіками? Чим відрізняються парламентська і президентська республіки? Які ознаки унітарної держави? Які основні відмінності між унітарними і федеративними державами. Які ознаки співдружності? Які ознаки співтовариства? Назвіть ознаки демократичного режиму. Чим відрізняються тоталітарний і авторитарний режими? Контрольний тест.
5	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні. Що таке механізм держави та його призначення? Яка структура механізму держави та їх ознаки? Які державні органи входять до складу апарату держави? Що становить систему державних органів України? Які основні функції парламенту? Які основні засади судочинства? Які інститути системи «стримувань і противаг» функціонують в Україні? Які є види державної служби? Які ознаки державного службовця? Які ознаки посадової особи? Контрольний тест.
6	Тема 6. Громадянське суспільство та політична система суспільства. Демократія як форма розвитку цивілізації. Людина, її правний статус, права та свободи людини. Яка структура політичної системи? Які основні ознаки політичної системи? Які є підходи до вивчення компонентів політичної системи? Який існує зв'язок між державою, правом і політичною системою? Яке місце держава займає у політичній системі? Які ознаки і функції політичних партій в державі? Що таке громадянське суспільство та його ознаки? Що являє собою громадянське суспільство і як воно пов'язане з державою? Що таке демократія та її ознаки? Які основні функції демократії? Які основні принципи демократії? Що таке інститути демократії та їх

	види? Що таке вибори та які є виборчі системи? Що таке референдум і за яких умов він може відбутися? Які ознаки самоврядування? Назвіть ознаки, що відрізняють самоврядування від демократії. Назвіть основні теорії демократії. Які ознаки правової держави? Які ознаки соціальної держави? Назвіть ознаки правового статусу особи. Які є види правового статусу особи? Назвіть історичне становлення ідеї прав людини. Назвіть ознаки трьох поколінь прав людини. Які ознаки основоположних прав і свобод людини? Які основні права людини? Назвіть національні (внутрішньодержавні) гарантії прав і свобод людини і громадянина. Які є міжнародні гарантії прав людини? Як класифікуються обов'язки людини і громадянина? Які обов'язки громадян за Конституцією України? Контрольний тест.
7	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права. Що таке праворозуміння? У чому зміст природно-правової концепції праворозуміння? У чому зміст позитивістської концепції праворозуміння? Охарактеризуйте соціологічну концепцію праворозуміння. У чому особливість інтегративної концепції праворозуміння? Які ідеї висуває історична школа права? На чому базується психологічна школа права? У чому переваги та недоліки природно-правової, позитивістської та соціологічної концепцій праворозуміння? Що таке суб'єктивне право? Що таке об'єктивне право? Яке загальне визначення права можна запропонувати? Які ознаки характерні для права. У чому сутність права? У чому полягає соціальна цінність права? Що таке принцип права? Які ви знаєте принципи права? Їх класифікація. Що таке функції права і які вони бувають? Як відбувається соціальне регулювання у первісному суспільстві? Як розвивається право? Що таке звичай? У чому особливість мононом (синкретичних норм)? Контрольний тест.
8	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми. Що таке ненормативне регулювання суспільних відносин? Що означає нормативне регулювання суспільних відносин? У чому відмінність технічних та соціальних норм? Що таке соціальні норми? Як норма права пов'язана з іншими соціальними нормами? Які соціальні норми ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Що таке норма права, назвіть її ознаки? Яка структура норми права? Охарактеризуйте її елементи. Які види структурних елементів норми права? Які види норм права ви знаєте? Якими бувають способи викладення норм права? Контрольний тест.
9	Тема 9. Джерела (форми) права. Що таке джерела (форми) права? Що таке внутрішні і зовнішні форми права? У чому відмінність матеріальних, ідеальних та юридичних джерел права? Що таке нормативно-правовий договір? Його види? Що таке нормативно-правовий акт? Його види? Як ви розумієте правовий звичай? Що таке правовий прецедент і яка його структура? Чи є судовий прецедент джерелом права в Україні? Поясніть. Які інші юридичні джерела права ви можете назвати? Контрольний тест.
10	Тема 10. Правотворчість. Система права і система законодавства. Що таке правотворчість? Охарактеризуйте функції правотворчості. Назвіть ознаки правотворчості. Дайте класифікацію нормативно-правових актів. Що таке правотворчий процес? Як ви розумієте, що таке стадії правотворчості? Охарактеризуйте їх. Як відбувається законотворчість в Україні? У чому особливість дії нормативно-правового акта в просторі? У чому особливість дії нормативно-правового акта за колом осіб? Що таке законодавча техніка? Назвіть її вимоги. Що таке систематизація і які її форми? Що таке система права? Що таке галузь права? Охарактеризуйте критерії розподілу галузей права. Назвіть види галузей права. Що

	таке інститут права та підгалузь права? Їх види? Що таке система законодавства? Як ви розумієте, що таке публічне та приватне право? Охарактеризуйте їх. Охарактеризуйте галузь та інститут законодавства. У чому особливість будови сучасної системи права України? Охарактеризуйте галузі права України. Контрольний тест.
11	Тема 11. Правова система: поняття, структура та класифікація. Що таке правова система? Охарактеризуйте її. Яка структура правової системи? Що таке правова сім'я (тип правових систем)? Які правові сім'ї виокремлюють? Охарактеризуйте романо-германську правову сім'ю. Охарактеризуйте англо-американський тип правових систем. Охарактеризуйте релігійні правові системи. Охарактеризуйте традиційно-звичаєвий тип правових систем. Що таке змішані правові системи? Охарактеризуйте основні риси становлення та розвитку правової системи України. Контрольний тест.
12	Тема 12. Правові відносини. Що таке правовідносини? Охарактеризуйте їх ознаки. Які види правовідносин можете назвати? Які елементи виділяють в структурі правовідносин? Охарактеризуйте зміст правовідносин. Охарактеризуйте суб'єкт правовідносин. Охарактеризуйте об'єкт правовідносин. Охарактеризуйте правосуб'єктність. Що таке юридичний факт? Які його ознаки? Назвіть види юридичних фактів. Контрольний тест.
13	Тема 13. Реалізація правових норм та правозастосування. Тлумачення норм права. Що таке правовідносини? Охарактеризуйте їх ознаки. Які види правовідносин можете назвати? Які елементи виділяють в структурі правовідносин? Охарактеризуйте зміст правовідносин. Охарактеризуйте суб'єкт правовідносин. Охарактеризуйте об'єкт правовідносин. Охарактеризуйте правосуб'єктність. Що таке юридичний факт? Які його ознаки? Назвіть види юридичних фактів. Що таке тлумачення правових норм? В яких формах воно здійснюється? Чому виникає потреба здійснення тлумачення норм права? Охарактеризуйте способи тлумачення норм права. Які види тлумачення норм права ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Охарактеризуйте види тлумачення за обсягом. У чому особливість офіційного тлумачення? Охарактеризуйте інтерпретаційно-правовий акт. Назвіть ознаки інтерпретаційно-правового акту. Які види інтерпретаційно-правових актів ви знаєте? Що таке інтерпретаційно-правова-норма? Контрольний тест.
14	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність. Що таке правова (юридично-значима) поведінка? Охарактеризуйте види правової (юридично-значима) поведінки? Охарактеризуйте поняття та ознаки правомірної поведінки. У чому особливість складу правомірної поведінки? Які види правомірної поведінки ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Охарактеризуйте правопорушення, назвіть його ознаки. Що таке юридичний склад правопорушення? Які його елементи? Охарактеризуйте елементи складу правопорушення. Які види правопорушень ви знаєте? Які підходи існують щодо причин виникнення правопорушень? Що таке юридична відповідальність? Охарактеризуйте ознаки юридичної відповідальності? Охарактеризуйте мету і функції юридичної відповідальності. У чому особливість складу правомірної поведінки? Які принципи юридичної відповідальності ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Охарактеризуйте Види юридичної відповідальності, назвіть його ознаки. Охарактеризуйте підстави притягнення до юридичної відповідальності. Які обставини унеможливають юридичну відповідальність? Контрольний тест.

15	Тема 15. Правосвідомість і правова культура. Законність і правопорядок, державна дисципліна. Що таке правосвідомість? Охарактеризуйте ознаки правосвідомості. Охарактеризуйте функції правосвідомості. У чому особливість структури правосвідомості? Охарактеризуйте поняття та види деформації право свідомості. Що таке правовий нігілізм? Назвіть його основні риси. Охарактеризуйте правову культуру. Які види правової культури ви знаєте? У чому між ними відмінність? Які існують функції правової культури? Що таке правова контркультура і правова субкультура? Що таке законність? Охарактеризуйте види та принципи законності. Охарактеризуйте структуру законності. Що таке гарантії законності? Назвіть їх види. Що таке правопорядок? Охарактеризуйте ознаки правопорядку. Охарактеризуйте функції правопорядку. Які основні принципи правопорядку ви знаєте? У чому їхня відмінність? Що таке дисципліна? Назвіть її основні ознаки. Охарактеризуйте елементи механізму правового регулювання. Які види дисципліни ви знаєте? Розкрийте їхній зміст. Що таке державна дисципліна? Контрольний тест.
----	--

Заочна форма навчання

4.3. План лекцій

№	Тема заняття / план
1	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції. Поняття держави та державної влади, її відмінність від інших суспільних утворень. Ознаки та сутність держави. Державний суверенітет: поняття та ознаки. Співвідношення державного, народного та національного суверенітету. Поняття функцій держави, їх класифікація та загальна характеристика. Типологія держав та їх класифікація.
2	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права. Праворозуміння та його типи на основі панівних підходів до сутності права. Поняття та загальна характеристика природно-правової концепції права. Поняття та загальна характеристика позитивно-правової концепції права. Соціологічна та психологічна концепція праворозуміння. Інтегративна концепція праворозуміння. Право: поняття, ознаки, сутність. Принципи права. Функції права.

4.4. План семінарських занять

№	Тема заняття / план
1	Тема 4. Форма держави: поняття і структура. Які основні ознаки монархії? Які основні ознаки республіканської форми правління? Які основні відмінності між монархіями і республіками? Чим відрізняються парламентська і президентська республіки? Які ознаки унітарної держави? Які основні відмінності між унітарними і федеративними державами. Які ознаки співдружності? Які ознаки співтовариства? Назвіть ознаки демократичного режиму. Чим відрізняються тоталітарний і авторитарний режими? Контрольний тест.
2	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні. Що таке механізм держави та його призначення? Яка структура механізму держави та їх ознаки? Які державні органи входять до складу апарату держави? Що становить систему державних органів України? Які основні функції парламенту? Які основні засади судочинства? Які інститути системи «стримувань і противаг» функціонують в Україні? Які є види державної служби? Які ознаки державного

	службовця? Які ознаки посадової особи? Контрольний тест.
3	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми. Що таке ненормативне регулювання суспільних відносин? Що означає нормативне регулювання суспільних відносин? У чому відмінність технічних та соціальних норм? Що таке соціальні норми? Як норма права пов'язана з іншими соціальними нормами? Які соціальні норми ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Що таке норма права, назвіть її ознаки? Яка структура норми права? Охарактеризуйте її елементи. Які види структурних елементів норми права? Які види норм права ви знаєте? Якими бувають способи викладення норм права? Контрольний тест.
4	Тема 9. Джерела (форми) права. Що таке джерела (форми) права? Що таке внутрішні і зовнішні форми права? У чому відмінність матеріальних, ідеальних та юридичних джерел права? Що таке нормативно-правовий договір? Його види? Що таке нормативно-правовий акт? Його види? Як ви розумієте правовий звичай? Що таке правовий прецедент і яка його структура? Чи є судовий прецедент джерелом права в Україні? Поясніть. Які інші юридичні джерела права ви можете назвати? Контрольний тест.
5	Тема 12. Правові відносини. Що таке правовідносини? Охарактеризуйте їх ознаки. Які види правовідносин можете назвати? Які елементи виділяють в структурі правовідносин? Охарактеризуйте зміст правовідносин. Охарактеризуйте суб'єкт правовідносин. Охарактеризуйте об'єкт правовідносин. Охарактеризуйте правосуб'єктність. Що таке юридичний факт? Які його ознаки? Назвіть види юридичних фактів. Контрольний тест.
6	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність. Що таке правова (юридично-значима) поведінка? Охарактеризуйте види правової (юридично-значима) поведінки? Охарактеризуйте поняття та ознаки правомірної поведінки. У чому особливість складу правомірної поведінки? Які види правомірної поведінки ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Охарактеризуйте правопорушення, назвіть його ознаки. Що таке юридичний склад правопорушення? Які його елементи? Охарактеризуйте елементи складу правопорушення. Які види правопорушень ви знаєте? Які підходи існують щодо причин виникнення правопорушень? Що таке юридична відповідальність? Охарактеризуйте ознаки юридичної відповідальності? Охарактеризуйте мету і функції юридичної відповідальності. У чому особливість складу правомірної поведінки? Які принципи юридичної відповідальності ви знаєте? Охарактеризуйте їх. Охарактеризуйте Види юридичної відповідальності, назвіть його ознаки. Охарактеризуйте підстави притягнення до юридичної відповідальності. Які обставини унеможливають юридичну відповідальність? Контрольний тест.

5. Завдання для самостійної роботи

	Теми	Денна форма
1	Тема 1. Теорія держави та права: предмет, методи і функції.	5
2	Тема 2. Походження, соціальна природа і причини виникнення держави.	5
3	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції.	5
4	Тема 4. Форма держави: поняття і структура.	5

5	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні.	5
6	Тема 6. Громадянське суспільство та політична система суспільства. Демократія як форма розвитку цивілізації. Людина, її праврвий статус, права та свободи людини.	5
7	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права.	5
8	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми.	5
9	Тема 9. Джерела (форми) права.	5
10	Тема 10. Правотворчість. Система права і система законодавства.	5
11	Тема 11. Правова система: поняття, структура та класифікація.	5
12	Тема 12. Правові відносини.	5
13	Тема 13. Реалізація правових норм та правозастосування. Тлумачення норм права.	5
14	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність.	5
15	Тема 15. Правосвідомість і правова культура. Законність і правопорядок, державна дисципліна.	5
	Всього за курсом	75

	Теми	Заочна форма
1	Тема 1. Теорія держави та права: предмет, методи і функції.	8
2	Тема 2. Походження, соціальна природа і причини виникнення держави.	8
3	Тема 3. Держава: поняття, ознаки, сутність, функції.	8
4	Тема 4. Форма держави: поняття і структура.	8
5	Тема 5. Механізм і апарат держави. Органи влади в Україні.	8
6	Тема 6. Громадянське суспільство та політична система суспільства. Демократія як форма розвитку цивілізації. Людина, її праврвий статус, права та свободи людини.	8
7	Тема 7. Основні сучасні концепції праворозуміння. Поняття, ознаки, функції та принципи права.	8
8	Тема 8. Норми права та інші соціальні норми.	8
9	Тема 9. Джерела (форми) права.	8
10	Тема 10. Правотворчість. Система права і система законодавства.	8
11	Тема 11. Правова система: поняття, структура та класифікація.	8
12	Тема 12. Правові відносини.	8
13	Тема 13. Реалізація правових норм та правозастосування. Тлумачення норм права.	8
14	Тема 14. Правомірна поведінка та правопорушення. Юридична відповідальність.	8
15	Тема 15. Правосвідомість і правова культура. Законність і правопорядок, державна дисципліна.	7
	Всього за курсом	119

Під час вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти виконують індивідуальне науково-дослідне завдання (**написання есе**), що є видом позааудиторної самостійної роботи здобувачів вищої освіти, використовується в процесі вивчення програмного матеріалу

навчальної дисципліни та є необхідною умовою формування підсумкової оцінки з дисципліни. Виконання індивідуального науково-дослідного завдання сприяє поглибленню та закріпленню теоретичних знань, отриманих здобувачами вищої освіти при прослуховуванні лекційного курсу та самостійному вивченню дисципліни.

Здобувачам вищої освіти пропонується **написати есе** на одну з тем, поданих нижче згідно з графіком захисту. Індивідуальне завдання оцінюється за такими критеріями: самостійність виконання; якість оформлення.

Критерії написання: обсяг: 5-7 сторінок друкованого тексту без титульного аркуша та списку використаних джерел (формат сторінки – А4; шрифт – Times New Roman; кегль - 14, міжрядковий інтервал – 1,5; береги: справа, зліва, зверху, знизу – 20 мм). Структура роботи: вступ (де здобувач вищої освіти формулює актуальність проблеми, мету власного дослідження та задачі її виконання), основна частина (має містити головні ідеї та факти, а також не менше двох-трьох аргументів на користь висловленої тези. Кожен аргумент має бути підтверджений не менш ніж двома конкретними історичними прикладами чи спиратися на історичні джерела, що дозволяють використати їх як основу для аргумента. Беручи до уваги різні позиції та точки зору, важливим є їх критичний аналіз, а також виявлення власного ставлення до досліджуваної проблеми); висновки (подається авторський аналіз зазначених проблем); список використаних джерел (має налічувати не менше 15 наукових джерел, у тому числі наукові статті, монографії); результат перевірки на антиплагіат. Есе може супроводжуватися наочністю: презентацією, інфографікою, відео, фото, географічними картами, малюнками, музикою, таблицями тощо.

Теми для підготовки есе

1. Система юриспруденції.
2. Теорія права і теорія держави.
3. Психологічна теорія права.
4. Соціологічна теорія права.
5. Співвідношення права та моралі.
6. Індивідуальне правове регулювання.
7. Поняття та ознаки правової норми.
8. Концепції структури правової норми.
9. Ієрархія джерел права.
10. Юридична доктрина в Україні.
11. Інкорпорація права.
12. Правові спільності та їх структура.
13. Поняття правового статусу особистості.
14. Покоління прав людини.
15. Акти реалізації права: поняття та види.
16. Ідеологія правозастосування.
17. Теорія абсолютних правовідносин.
18. Фактичні склади: структура та ознаки
19. Правова культура студентів-юристів.
20. Аксиоми правосвідомості.
21. Принцип незловживання правом.
22. Правова активність особистості.
23. Концепція відновної як правововідносини.
24. Проспективна юридична відповідальність.
25. Багатофакторна теорія походження держави.
26. Держава та державність.
27. Скарбниця як критерій класифікації держав.
28. Поняття сильної держави.
29. Номенклатура функцій сучасної держави.

30. Інтеграційна функція сучасної держави.
31. Нетипові форми правління.
32. Співвідношення державного та політичного режиму.
33. Легітимна та нелегітимна державна влада.
34. Інститути контрольної влади України.
35. Поняття політичного плюралізму у сучасній державі.
36. Зародження ідей громадянського суспільства.
37. Верховенство права та правова держава.
38. Правова та конституційна держава.
39. Цивілізаційна приналежність українського права та держави.
40. Західна та Східна правові традиції.

6. Підсумковий контроль

Формою підсумкового контролю є залік, який проводиться в усній формі. Робота здобувачів вищої освіти оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо здобувач вищої освіти не відвідував курс лекцій, семінарські заняття та не виконав контрольні заходи, а отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання екзамену.

Питання для підготовки до заліку

1. Юриспруденція та її склад.
2. Предмет та зміст загальної теорії права та держави.
3. Теорії походження права.
4. Право в системі соціального регулювання. Специфіка правового регулювання.
5. Правова система. Типологія правових систем. Правова сім'я.
6. Основні властивості права. Формальна визначеність права
7. Правова ідеологія. Правові принципи, правові аксіоми, правові презумпції.
8. Засоби правового регулювання. Механізм правового регулювання.
9. Предмет і метод правового регулювання. Правові режими.
10. Прийоми і типи правового регулювання.
11. Поняття й ознаки правової норми.
12. Види правових норм. Заохочувальні норми права.
13. Поняття і зміст правового відношення.
14. Основні види правовідносин. Галузеві правовідносини.
15. Юридичні факти. Фактичний склад.
16. Суб'єкти правовідносин: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність.
17. Фізичні і юридичні особи. Народ і держава як суб'єкти права.
18. Суб'єктивне право і правомочність. Структура суб'єктивного права.
19. Юридичний обов'язок. Юридичний обов'язок і суб'єктивне право.
20. Поняття і структура правосвідомості. Індивідуальна та колективна правосвідомість.
21. Повсякденна, компетентна, професійна і наукова правосвідомість.
22. Правова культура особистості. Правовий менталітет.
23. Правова культура суспільства. Правова культура України.
24. Правова соціалізація і правове виховання. Правова активність особистості.
25. Правосвідомість громадян і посадових осіб. Правова інформованість.
26. Мети і форми правового виховання. Особливості правового навчання як форми правового виховання.
27. Загально-соціальні і спеціальні функції права.
28. Поняття форми (джерела) права. Різноманіття джерел права. Джерела права України.

29. Нормативний акт як джерело права. Закони і підзаконні акти.
30. Юридичний прецедент як джерело права. Юридичний прецедент в українському праві.
31. Соціальний процес формування права і нормотворчість (правотворчість).
32. Принципи і стадії нормотворчості (правотворчості). Особливості законотворчості.
33. Поняття та основні вимоги законності. Законність і правозаконність.
34. Поняття правопорядку. Правопорядок і законність.
35. Кодифікація нормативно-правових актів та її різновиди.
36. Інкорпорація нормативно-правових актів: поняття та призначення.
37. Консолідація нормативно-правових актів: поняття та призначення.
38. Поняття і види юридичного процесу. 39. Зміст юридичного процесу.
40. Застосування права як управлінська діяльність. Суб'єкти застосування права.
41. Поняття систематизації нормативних актів. Облік нормативних актів. Правовий тезаурус.
42. Процес правозастосовчої діяльності, його стадії.
43. Пробіли в праві і шляхи їхнього подолання. Види аналогії.
44. Поняття і різновиди тлумачення права. Призначення тлумачення права.
45. Прийоми тлумачення права за змістом.
46. Офіційне і неофіційне тлумачення. Акти тлумачення Конституційного Суду України.
47. Нормативне і казуальне тлумачення. Інтерпретаційні акти.
48. Поняття і види правозастосовчих актів. Складні правозастосовні акти.
49. Прості і складні правозастосовні акти. Структура акту застосування права.
50. Правова поведінка. Правомірна і законослухняна поведінка.
51. Поняття й ознаки правопорушення. Зловживання правом.
52. Склад правопорушення. Провина і винність.
53. Юридична відповідальність: поняття і принципи. Позитивна та негативна відповідальність.
54. Штрафна і правовідновна відповідальність.
55. Юридична відповідальність і державний примус.
56. Правовий статус і правове положення особистості. Види правового статусу.
57. Правовий нігілізм і шляхи його подолання.
58. Юридичний процес і правова процедура.
59. Правова доктрина і науково-практичний коментар до юридичних текстів. 60. Юридичні колізії та їхнє вирішення.

Кожне питання у білеті оцінюється в 10 балів.

Приклад залікового білету

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Рівень вищої освіти другий: магістерський

Спеціальність 014 «Середня освіта»

Предметна спеціальність 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)».

Семестр 10

Навчальна дисципліна **«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»**

ЗАЛІКОВИЙ БІЛЕТ № ____

1. Правова культура особистості. Правовий менталітет.
2. Поняття і різновиди тлумачення права. Призначення тлумачення права.
3. Юридичний процес і правова процедура.

Затверджено на засіданні кафедри історії

Протокол № ____ від ____ 20__ року

Завідувач кафедри _____

Міронова І.С.

Екзаменатор _____

Підберезних І.Є.**7. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання****Денна форма:**

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	15 семінарських занять. Максимальна кількість балів на семінарі – 4 (15*4)	60
2	Індивідуальне завдання	Оцінювання: 7 балів – написання роботи, 3 бали – захист (7+3)	10
3	Залік	У кожному заліковому білеті по 3 питання. Кожне питання оцінюється по 10 балів.	30
	Всього		100

Опитування та виступи на семінарських заняттях – форма контролю, яка дозволяє оцінити вміння здобувачів вищої освіти самостійно опрацьовувати матеріал та викладати його, відповідати на запитання викладача та колег. Максимальна оцінка за відповідь на семінарському занятті – 4 бали. Критеріями для оцінювання виступають:

Оцінка «відмінно» (4 бали) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- у повному обсязі (на 100 %) підготував семінарське заняття, відповідно до змісту розкрив поставлену перед ним проблему;
- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) запитання, при цьому під час підготовки використав додаткову літературу, добре ознайомився з конспектом лекції;
- правильно (без помилок) виконав вправу чи завдання, обґрунтував хід власних думок.

Оцінка «добре» (3-2 бали) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував 75 % семінарського заняття, відповідно до змісту розкрив поставлену перед ним проблему, але при цьому допустив неточності у формулюванні визначень, понять і явищ,
- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки добре ознайомився з конспектом лекції, але не користувався додатковою літературою,
- загалом правильно виконав вправу чи завдання, допустивши 1-2 помилки, проте обґрунтував хід власних думок.

Оцінка «задовільно» (1 бал) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував 50 % семінарського заняття, загалом розкрив поставлену перед ним проблему, але під час відповіді допустив низку помилок, або пропустив важливі факти, або не зміг пояснити сутність того чи іншого явища;
- дав неповну (часткову) відповідь на контрольне (-і) питання, що потребувало суттєвих доповнень чи коментарів з боку викладача чи інших здобувачів вищої освіти, при цьому під

час підготовки не використав додаткової літератури, погано ознайомився з конспектом лекції;

- виконав вправу чи завдання зі значною кількістю помилок або неточностей, не зміг обґрунтувати (або частково обґрунтував) хід власних думок.

Оцінка 0 балів виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував семінарське заняття в обсязі, меншому за 25 %, відповідно до змісту не розкрив поставленої перед ним проблеми або відмовився відповідати;

- дав неправильну (нелогічну) відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури або відмовився відповідати;

- неправильно (зі значною кількістю помилок чи неточностей) виконав вправу чи завдання, не зміг пояснити хід виконання або зовсім не виконав вправи чи завдання.

Критеріями оцінювання самостійної роботи (написання есе) виступають:

- повнота розкриття матеріалу (50 % оцінки);

- правильність застосування одержаних теоретичних знань на практиці (25 % оцінки);

- обґрунтованість висновків (25 % оцінки).

Критерії оцінювання індивідуально науково-дослідної роботи

- **10 балів** виставляється якщо виконані всі вимоги до написання документу; позначена проблема та обґрунтована її актуальність; зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему та логічно викладені авторські судження та оцінки; кожен аргумент підтверджений не менш ніж двома конкретними прикладами, що дозволяють використати їх як основу для аргумента; сформульовано висновки; тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотриманні вимоги до зовнішнього оформлення. Проєкт супроводжується наочністю: наприклад, презентацією, інфографікою, відео, фото, таблицями тощо. Відсутність плагіату.

- **8-9 балів** виставляється, якщо основні вимоги до есе виконані, але при цьому допущені незначні недоліки. Зокрема, не витриманий обсяг роботи; є упущення в оформленні.

- **6-7 балів** виставляється, якщо основні вимоги до роботи виконані, але при цьому допущені значні недоліки. Зокрема, є неточності у викладі матеріалу; відсутня логічна послідовність в судженнях, не витриманий обсяг роботи; є упущення в оформленні.

- **4-5 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до написання роботи. Зокрема, тема висвітлена лише частково. Відсутній висновок.

- **2-3 бали** виставляється якщо є істотні відступи від вимог до написання роботи. Зокрема, допущені фактичні помилки у змісті роботи, відсутній висновок.

- **0-1 бали** виставляється, якщо тема проєкту не розкрита, виявляється істотне нерозуміння проблеми.

Заочна форма:

№	Вид діяльності (завдання)	Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів
1	Семінарські заняття	2 семінарських занять. Максимальна кількість балів на семінарі – 20 (2*20)	40
2	Індивідуальне завдання	Оцінювання: 25 балів – написання роботи, 5 балів – захист (25+5)	30
3	Залік	У кожному заліковому білеті по 3 питання. Кожне питання оцінюється по 10 балів.	30
	Всього		100

Опитування та виступи на семінарських заняттях – форма контролю, яка дозволяє оцінити вміння здобувачів вищої освіти самостійно опрацьовувати матеріал та викладати його, відповідати на запитання викладача та колег. Максимальна оцінка за відповідь на семінарському занятті – 4 бали. Критеріями для оцінювання виступають:

Оцінка «відмінно» (19-20 балів) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- у повному обсязі (на 100 %) підготував семінарське заняття, відповідно до змісту розкрив поставлену перед ним проблему;
- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) запитання, при цьому під час підготовки використав додаткову літературу, добре ознайомився з конспектом лекції;
- правильно (без помилок) виконав вправу чи завдання, обґрунтував хід власних думок.

Оцінка «добре» (11-18 балів) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував 75 % семінарського заняття, відповідно до змісту розкрив поставлену перед ним проблему, але при цьому допустив неточності у формулюванні визначень, понять і явищ,
- дав розгорнуту логічну відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки добре ознайомився з конспектом лекції, але не користувався додатковою літературою,
- загалом правильно виконав вправу чи завдання, допустивши 1-2 помилки, проте обґрунтував хід власних думок.

Оцінка «задовільно» (1-10 балів) виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував 50 % семінарського заняття, загалом розкрив поставлену перед ним проблему, але під час відповіді допустив низку помилок, або пропустив важливі факти, або не зміг пояснити сутність того чи іншого явища;
- дав неповну (часткову) відповідь на контрольне (-і) питання, що потребувало суттєвих доповнень чи коментарів збоку викладача чи інших здобувачів вищої освіти, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури, погано ознайомився з конспектом лекції;
- виконав вправу чи завдання зі значною кількістю помилок або неточностей, не зміг обґрунтувати (або частково обґрунтував) хід власних думок.

Оцінка 0 балів виставляється здобувачеві вищої освіти, якщо він:

- підготував семінарське заняття в обсязі, меншому за 25 %, відповідно до змісту не розкрив поставленої перед ним проблеми або відмовився відповідати;
- дав неправильну (нелогічну) відповідь на контрольне (-і) питання, при цьому під час підготовки не використав додаткової літератури або відмовився відповідати;
- неправильно (зі значною кількістю помилок чи неточностей) виконав вправу чи завдання, не зміг пояснити хід виконання або зовсім не виконав вправи чи завдання.

Критеріями оцінювання самостійної роботи (написання есе) виступають:

- повнота розкриття матеріалу (50 % оцінки);
- правильність застосування одержаних теоретичних знань на практиці (25 % оцінки);
- обґрунтованість висновків (25 % оцінки).

Критерії оцінювання індивідуально науково-дослідної роботи

- **29-30 балів** виставляється якщо виконані всі вимоги до написання документу; позначена проблема та обґрунтована її актуальність; зроблено короткий аналіз різних точок зору на дану проблему та логічно викладені авторські судження та оцінки; кожен аргумент підтверджений не менш ніж двома конкретними прикладами, що дозволяють використати їх як основу для аргумента; сформульовано висновки; тема розкрита повністю, витриманий обсяг, дотриманні вимоги до зовнішнього оформлення. Проект супроводжується наочністю: наприклад, презентацією, інфографікою, відео, фото, таблицями тощо. Відсутність плагіату.

- **25-28 балів** виставляється, якщо основні вимоги до есе виконані, але при цьому допущені незначні недоліки. Зокрема, не витриманий обсяг роботи; є упущення в оформленні.

- **18-24 балів** виставляється, якщо основні вимоги до роботи виконані, але при цьому допущені значні недоліки. Зокрема, є неточності у викладі матеріалу; відсутня логічна послідовність в судженнях, не витриманий обсяг роботи; є упущення в оформленні.

- **10-17 балів** виставляється, якщо є істотні відступи від вимог до написання роботи. Зокрема, тема висвітлена лише частково. Відсутній висновок.
- **4-9 бали** виставляється якщо є істотні відступи від вимог до написання роботи. Зокрема, допущені фактичні помилки у змісті роботи, відсутній висновок.
- **0-3 бали** виставляється, якщо тема проєкту не розкрита, виявляється істотне нерозуміння проблеми.

Критерії оцінювання заліку:

- **30 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при глибоких та всебічних знаннях проблеми, грамотному та злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко та правильно робити умовиводи, використовуючи при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо дані правильні, повні та глибокі відповіді на всі теоретичні питання відповідно до навчальної програми дисципліни, немає помилок у виконанні, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності;
- **25-29 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при глибоких та всебічних знаннях проблеми, грамотному та злагодженому логічно їх викладі, досконалому володінні понятійним апаратом, умінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, здатності швидко та правильно робити умовиводи, використовуючи при аналізі сучасних явищ теоретичні положення на основі вивчення основної та додаткової літератури; якщо здобувачем вищої освіти дані правильні, повні відповіді на всі теоретичні питання індивідуального завдання відповідно до навчальної програми дисципліни, матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені незначні похибки при відповіді;
- **20-24 бали** виставляються здобувачеві вищої освіти при твердому і досить повному знанні проблеми, відсутності характерних неточностей при відповідях на питання екзаменаційного білета та на поставлені додаткові питання, умінні в основному пов'язувати теоретичний матеріал з практичними завданнями, стоять в сучасних умовах, володінні понятійним апаратом, знанні основної літератури; якщо на запропоновані теоретичні питання дані правильні, але неповні відповіді; матеріал викладено грамотною мовою з дотриманням логічної послідовності, однак допущені несуттєві похибки або неточності у відповідях, допущена незначна помилка;
- **15-19 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при достатньому знанні навчального матеріалу, відсутності грубих помилок при відповідях на питання екзаменаційного білету, уміння підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, знанні основних понять та категорій; якщо відповіді на теоретичні питання в цілому правильні, але неповні, допущені неточності у формулюваннях і логічні похибки, допущені одна – дві несуттєві помилки;
- **10-14 бали** виставляються здобувачеві вищої освіти, якщо відповіді на теоретичні питання неповні, допущені неточності у формулюваннях та логічні похибки;
- **5-9 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти при наявності грубих помилок у відповідях на теоретичні питання екзаменаційного білету, які свідчать про неправильне розуміння суті проблеми, невмінні підкріплювати теоретичні знання практичними висновками, незнанні основного категоріального апарату, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, свідчать про незнання та нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу;
- **0-4 балів** виставляються здобувачеві вищої освіти, якщо відповіді на теоретичні питання містять грубі помилки, які свідчать про незнання та нерозуміння відповідних розділів програмного матеріалу.

8. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	Відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
82-89	Добре	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
75-81		C	Добре (в загальному вірне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
67-74	Задовільно	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
60-66		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35-59	Незадовільно	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
1-34		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

9. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

Нормативно-правові акти

1. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16 липня 1990 р. № 55-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 (23. 07. 96). – Ст. 141.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року (зі змінами і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. Ст. 540.

Основні інформаційні джерела:

1. Бобровник С.В. Загальна теорія права: академічний курс. К.: Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
2. Загальна теорія права : підручник / О. В. Петришин, В. В. Лемак, С. І. Максимов та ін.; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2020. 568 с.
3. Каткова Т.Г. Теорія держави і права : навчальний посібник у визначеннях і таблицях. К.: Право, 2020. 96 с.
4. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2020. 742 с.
5. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 584 с.
6. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Теорія права: стан і перспективи. К.: Університет «Україна», 2022. 208 с.
7. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: навчально-методичний посібник / Л.А. Луць. К.: Атіка, 2008. 412 с.

8. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу. Навчальний посібник. Львів: юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. 247 с.
9. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права : підручник. К.: Університет «Україна», 2014. 561 с.
10. Петришин О.В. Загальна теорія права : підручник. К.: Право, 2021. 568 с.
11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Вид. 10-те, допов. Львів : Край, 2008. 224 с.
12. Рабінович П.М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
13. Рудик П.А. Теорія держави: основні теорії, концепції, підходи до вивчення : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та допов. К.: Алерта, 2015. 288 с.
14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 4-е вид. К.: Алерта, 2021. 528 с.
15. Сухонос В.В. Теорія держави і права : підручник. К.: Університетська книга, 2023. 544 с.
16. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2014. 368 с.
17. Теорія держави і права. Академічний курс / за ред.: О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
18. Теорія держави і права: навч. посіб. / [Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
19. Теорія держави і права: підручник / [О.М. Бандурка, О.М. Головка, О.С. Передерій та ін.]; за заг. ред. О.М. Бандурки. МВС України. Харків. університет внутрішніх справ. Харків, 2018. 416 с.
20. Фатхутдінова О.В., Куненко І.С., Максимова Л.О., Хлабистова К.В. Теорія держави і права : підручник. К.: КНТ, 2022. 328 с.
21. Хахуліна К.С., Малига В.А., Стадник І.В. Теорія держави і права в схемах і визначеннях: Навчальний посібник. Донецьк: Норд-Прес, ДОННУ, 2011. 341 с.

Додаткова література:

1. Zvyagina I. The common law system of precedent in England: legal comparative and historical research. *Legea si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 33- 36.
2. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, А. П. Овчиннікова та ін.; за ред. Ю. М. Оборотова. О. : Фенікс, 2019. 420 с.
3. Скуріхін С. М. Морфологія і динаміка правової культури : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2020. 314 с.
4. Горбань О. В. Поняття громадянського суспільства в контексті сучасного цивілізаційного розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2019. Випуск 41 (54). URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27721>
5. Белопольський М. До питання про розвиток цивілізації як органічної єдності людства і навколишнього середовища. *Журнал європейської економіки*. 2017. №5 (1) 6-18.
6. Родзівілл О. А. Право народів від неоліту до Нового часу: монографія. 2017. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/37118>
7. Сердюк, І. В., Сердюк, О. О., & Антошкіна, В. К. (2022). Деякі аспекти універсалізації права в умовах глобалізації. *Modern trends of scientific development*, 2, 146.
8. Мірошкіна, Н., & Підберезних, І. (2022). Цивілізаційне запозичення як фактор історичного процесу (теоретичний аспект). *Літопис Волині*, (26), 217-223. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.35>

9. Підберезних І. Є., Мірошкіна Н. В. Міжцивілізаційні запозичення в історичних концепціях А. Тойнбі та Ф. Броделя. Науковий вісник Ужгородського 89 університету. Серія: Історія. 2021. Вип. 1 (44). С. 142-151. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36906>

10. Підберезних І. Порівняльне адміністративне право. Глава 2. С. 69-212. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні : навчальний посібник : у 2-х томах. Том 2. Спеціальне адміністративне право. Європейське адміністративне право. Порівняльне адміністративне право. Адміністративний процес / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Гулак та ін. ; за заг. ред. В. Галуцька, В. Фелика. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 432 с. <https://www.ssaals.com.ua/wp-content/uploads/AP-Tom-2.pdf>

11. Podbereznykh I. et al. (2022). Ukrainian policy in the field of information security. *Amazonia Investiga*. Vol. 11 (60). P. 206-213. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.60.12.22>

12. Podbereznykh I. et al. (2022). Special Aspects of Administrative Liability in Ukraine. *Amazonia Investiga*. Vol. 11 (52). P. 49-54. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.5>

13. Pidbereznykh I. et al. (2024). Administrative-Law Status of National Security Agencies. *Revista Jurídica Portucalense*, 624–652. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(36\)2024.ic-27](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(36)2024.ic-27)

14. Pidbereznykh I. et al. (2024). Effectiveness of European Human Rights Protection Mechanisms in the Context of Military Operations. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 16, No. 03, July-September. P. 935-948. <https://doi.org/10.62271/pjc.16.3.935.94>

Електронні ресурси:

1. Офіційний портал Верховної Ради України. Законодавство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>

2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>

3. <http://pravoznavec.com.ua> - Правознавець: Електронна бібліотека юридичної літератури

4. Рада національної безпеки і оборони України. URL: www.rnbo.gov.ua

5. Президент України / Офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua>

6. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>

7. Генеральний штаб ВСУ. URL: www.zsu.gov.ua

8. Служба безпеки України. URL: <http://www.sbu.gov.ua>

9. Офіс Генерального прокурора. URL: <http://www.gp.gov.ua>

10. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua>

11. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія. URL: <http://ials.sas.ac.uk/library/eservice/elibrary.htm>

12. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>

13. Центр політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua>

14. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>

15. Портал МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/>

Онлайн курси:

За проходження рекомендованого онлайн курсу із отриманням сертифікату в результаті, викладач може додати здобувачу вищої освіти 5 б. за 1 курс (загалом не більше, ніж 20 б.).

1. Захист релігійних прав в Україні в умовах змін. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/zakhyst-relihiinykh-prav-v-ukraini/>

2. Стандарти належного врядування для організацій громадянського суспільства. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/civil-organizations-governance-standards/>

3. Ефективна взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/effective-local-governance/>

4. Захист прав людей з інвалідністю. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/zahyst-prav-lyudey-invalidnistyu/>
5. Основи державної політики. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osnovy-derzhavnoyi-polityky/>
6. Україна на шляху до ЄС. Retrieved from: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/ukraine-road-to-eu/>